

Presenting an Empowerment Model for Iranian Family-Heading Women Supported by Imam Khomeini Relief Committee

Mohammad Ali Godarzi^{1*}, Javad Pourkarimi² Ebrahim Mazari³

- 1. Assistant Professor, Academic Center for Education, Culture and Research (ACECR), Iran*
- 2. Assistant Professor, Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran*
- 3. Post-doctoral Researcher, Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran*

(Received: May 26, 2021; Accepted: September 26, 2021)

Abstract

The present study aimed to provide a model of empowerment for the family-heading women in Imam Khomeini Relief Committee. The study adopted a mixed-methods approach. The research population in the qualitative section included all female-headed households, Relief Committees across the country, and managers and specialists, from among whom 115 family-heading women, 27 managers, and 10 specialists were selected and interviewed through purposive sampling. In the quantitative section, 1500 women and 193 managers were selected using Cochran's sampling formula. To collect data, interviews and questionnaires were used. The results of the qualitative section showed that the empowerment model for family-heading females included problems (individual, familial, social, and economic), solutions (individual, familial, social, and economic empowerment), and strategies (direct and indirect organizational, and extra-organizational (including inter-organizational, legal, and social)). The fit of the model in the quantitative phase was assessed using LISREL software. Structural equation modeling also confirmed these dimensions and showed that the model had a relatively good fit with the data. Thus, it can be concluded that the model for the empowerment of women both takes into account the problems of this group and provides appropriate solutions and strategies to empower them in practice.

Keywords

Imam Khomeini Relief Committee, empowerment, Family-heading women.

* Corresponding Author, Email: m.godarzi@acecr.ac.ir

ارائه الگوی توانمندسازی زنان سرپرست خانوار کشور تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی (ره)

محمدعلی گودرزی^{۱*}، جواد پورکریمی^۲، ابراهیم مزاری^۳

۱. استادیار پژوهش، جهاد دانشگاهی تهران، تهران، ایران

۲. استادیار، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. فوق‌دکتری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۰۵ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۰۴)

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی توانمندسازی زنان سرپرست خانوار کشور در کمیته امداد امام خمینی (ره) انجام شد. روش پژوهش آمیخته بود. جامعه پژوهش در بخش کیفی شامل همه زنان سرپرست خانوار، کمیته امداد سراسر کشور، مدیران و متخصصان بود که با روش هدفمند ۱۱۵ نفر از زنان سرپرست خانوار، ۲۷ مدیر، و ۱۰ متخصص انتخاب و با ایشان مصاحبه شد. در بخش کمی نیز با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران ۱۵۰۰ نفر از زنان و ۱۹۳ نفر از مدیران انتخاب شدند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از مصاحبه و پرسشنامه استفاده شد. نتایج بخش کیفی نشان داد الگوی توانمندسازی زنان سرپرست خانوار شامل مشکلات (فردی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی)، راهکارها (توانمندسازی فردی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی)، و در نهایت راهبردها (سازمانی مستقیم و غیرمستقیم و فراسازمانی شامل بین‌سازمانی، قانونی، اجتماعی) است. برآزش مدل در بخش کمی با نرم‌افزار لیزرل انجام شد و مدل یابی معادلات ساختاری نیز این ابعاد را تأیید کرد و نشان داد مدل از برازش نسبتاً خوبی با داده‌ها برخوردار است. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت الگوی توانمندسازی زنان، ضمن در نظر گرفتن مشکلات این قشر، راهکارها و راهبردهای مناسبی نیز ارائه می‌کند تا دسترسی عملی به توانمندسازی فراهم آید.

کلیدواژگان

توانمندسازی، زنان سرپرست خانوار، کمیته امداد امام خمینی (ره).

مقدمه

زنان سرپرست خانوار از جمله گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه هستند که گاه عواملی چون طلاق، فوت همسر، اعتیاد همسر، از کارافتادگی همسر، رها شدن از سوی مردان مهاجر یا بی‌مبالات، موجب آسیب‌پذیری این طیف وسیع از جامعه می‌شود. از نظر متخصصان، واژه سرپرست خانواده یک اصطلاح توصیفی است و سرپرست خانواده به کسی اطلاق می‌شود که قدرت قابل ملاحظه‌ای در مقایسه با سایر اعضای خانواده دارد و معمولاً مسن‌ترین فرد خانواده است و مسئولیت‌های اقتصادی خانواده به عهده وی است (Bianon 1999). برخی نیز زنان سرپرست خانوار را به زنانی که عهده‌دار تأمین معاش مادی و معنوی خود و اعضای خانوار هستند اطلاق می‌کنند (خسروی ۱۳۸۰). این گروه از زنان، که تحت عنوان «زنان سرپرست خانوار» یا «خودسرپرست» در جامعه نامیده می‌شوند، با مشکلات و موانع زیادی در زندگی مواجه‌اند و آسیب‌های جبران‌ناپذیری بر آن‌ها و جامعه وارد می‌شود. متأسفانه در جامعه ما زندگی زنان پس از ترک شوهر (به دلیل فوت، طلاق، و ...) غالباً با ابهامات و مخاطراتی روبه‌روست؛ از جمله سرپرستی فرزندان به تنهایی و گاه به‌سختی، مشکلات اقتصادی، زندگی در تنهایی و با افسردگی و ناامیدی. همچنین نگرش غلط جامعه به زنان مطلقه و بیوه آنان را در روابط اجتماعی و حضور در اجتماع با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو می‌کند. زنان سالمند از این گروه نیز مشکلات خاص خود را دارند. وضعیت معیشتی و اقتصادی زنان سرپرست خانوار، مشکلات کاری و اشتغال، احساس عدم امنیت روانی در جامعه، و مشکلات روحی از چالش‌های پیش روی آنان است که تا کنون با هدف توانمندسازی کمتر بررسی شده است. در پژوهش‌هایی نظیر پژوهش شکاری (۱۳۸۴)، محمدی (۱۳۸۷) به‌رغم مطالعه وضعیت زنان سرپرست خانوار به توانمندسازی آنان کمتر پرداخته شده است و در صورت پرداختن به توانمندسازی، همانند پژوهش جمشیدی و مهدی‌زاده (۱۳۹۸) و ملو^۱ و اشمینک (۲۰۱۷)، بیشتر بر توانمندسازی اقتصادی متمرکز بوده‌اند و سایر چالش‌ها و نیازهای توانمندسازی را بررسی نکرده‌اند و در نتیجه چالش‌های توانمندسازی آنان همچنان نیازمند پژوهش باقی مانده است.

کمیته امداد امام خمینی (ره) در حال حاضر سرپرستی ۱۰۳۰۰۰۰ زن سرپرست خانوار را بر عهده دارد که در گروه‌های مختلف شهری و روستایی، دائمی و موقتی، طرح شهید رجایی و طرح مددجویی طبقه‌بندی شده‌اند و دارای مشکلات و نیازهایی هستند. همچنان که تأکید شد، به‌رغم پژوهش‌هایی که در حوزه زنان سرپرست خانواده صورت گرفته، در اغلب این پژوهش‌ها به صورت نظام‌مند به شناسایی منسجم نیازها و مشکلات زنان سرپرست خانوار پرداخته نشده و الگویی برای بررسی و شناخت همه‌جانبه این نیازها و مشکلات و در نهایت توانمندسازی آنان ارائه نشده است. بر این اساس، پژوهش حاضر در پاسخ به این سؤال مطرح شد که مدل توانمندسازی زنان سرپرست خانوار چگونه است؟ تا بتوان ضمن شناسایی نیازها و مشکلات آن‌ها راهبردها و راهکارهای توانمندسازی و پشتیبانی برای آن‌ها تدوین کرد.

پیشینه نظری پژوهش

اندیشمندان دیدهای متفاوتی به توانمندسازی^۱ دارند. برخی توانمندسازی را امری ضروری برای توانمند شدن افراد کم‌درآمدتر به منظور رسیدن به حقوقشان از طریق دستیابی و کنترل بر منابع طبیعی سازمان‌های موجود و تغییر یافته تعریف می‌کنند. تعدادی توانمندسازی را فرایندی می‌دانند که در آن افراد و گروه‌ها و سازمان‌ها بر مسائل و مشکلاتی که با آن مواجه‌اند کنترل پیدا می‌کنند. در این دسته تعاریف هدف توانمندسازی کمک به افراد ضعیف است تا تلاش کنند بر ضعف‌هایشان غلبه یابند و جنبه‌های مثبت زندگی‌شان را بهبود بخشند و مهارت‌ها و توانایی‌هایشان را برای کنترل عاقلانه زندگی افزایش دهند و آن را در عمل اجرا کنند (McWhirter 1994).

برخی صاحب‌نظران دیدی متفاوت به توانمندسازی دارند و از سه زاویه متفاوت ارتباطی، انگیزشی، شناختی به آن نگاه می‌کنند. رویکرد ارتباطی یک فرایند بالا به پایین تعریف می‌شود و قدرت فرد را در ارتباط با دیگران نشان می‌دهد (Spritzer 1969). بر

اساس این دیدگاه، توانمندسازی فرایندی است که از طریق آن یک رهبر یا مدیر سعی در تقسیم قدرت خود بین زیردستانش دارد (Conger & Kanungo 1998).

از نظر تعدادی از نویسندگان، مانند مومکا^۱ (۲۰۰۰)، بین توانمندسازی و تغییر نهادهای جامعه و به طور کلی خود جامعه رابطه وجود دارد. از آنجا که نهادها الگوی جمعی افکار و احساسات و کنش ما هستند، احتمال دارد زمانی که اعضای جامعه کنترل بیشتری بر امور خود بیابند دستخوش تغییر شوند. بر اساس این دیدگاه، توانمندسازی به آگاهی سیاسی و مشارکت منجر می‌شود و هم‌زمان با فعالیت شهروندان در انجمن‌ها آن‌ها شروع به تغییر نهادها و محیط پیرامون خود می‌کنند. توانمندسازی فرایندی است که طی آن زنان از نیازها و خواسته‌های درونی خود آگاه می‌شوند، جرئت دستیابی به هدف را در خود تقویت می‌کنند، و از توانایی لازم برای عملی ساختن خواسته‌های خود برخوردار می‌شود (کتابی و همکاران ۱۳۸۲).

خوداشتغالی زنان به توانمندسازی اقتصادی آنان می‌انجامد و از وابستگی آنان به مردان و سازمان‌های حمایتی و از آسیب‌پذیری آنان می‌کاهد (Slome Rahim & Bolden 1995). توانمندسازی روان‌شناختی زنان به ارتقای کیفیت نقش مادرانه آنان می‌انجامد و از پریشانی‌های روان‌شناختی خانواده می‌کاهد (Davis 2010). و سرانجام مشارکت فعال زنان در محیط شغلی به افزایش اقتدار شخصی و بین‌فردی و سیاسی آنان منتهی می‌شود (Almeleh et al. 1993). به عبارت دیگر، توانمندسازی روان‌شناختی به معنای قدرت بخشیدن است و این یعنی به افراد کمک کنیم تا احساس اعتماد به نفس خود را بهبود بخشند، بر ناتوانی یا درماندگی خود چیره شوند، و در افراد شور و اشتیاق فعالیت ایجاد و انگیزه‌های درونی آن‌ها را برای انجام دادن وظیفه بسیج کنیم (بلانچارد و همکاران، به نقل از فرزانه و همکاران ۱۳۹۴).

همان‌گونه که پیش‌تر آمد به طور کلی مباحث مربوط به زنان نشان می‌دهد قوانین و منابع دسترسی زنان در زمینه خدمات اقتصادی-اجتماعی کافی نیست و آنان را آسیب‌پذیر

می‌سازد. این ساختارها (قوانین و منابع) شامل سیستم خانواده، شرایط شغلی زنان، و سیستم‌های حمایتی است (Fitzpatrick & Gomez 2011). نه تنها سیستم خانواده در معرض آسیب است که تبعیض شغلی یکی از دلایلی است که زنان از رفاه اجتماعی محروم می‌شوند و سبب می‌شود آنان خودکارآمد نباشند (Grube-Farrell 2002).

پیشینه تجربی پژوهش

جمشیدی و مهدی‌زاده (۱۳۹۸) در پژوهش خود به طراحی الگوی توانمندسازی اقتصادی زنان سرپرست خانوار ایلام پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد الگوی نوین توانمندسازی اقتصادی زنان شامل هم‌افزایی‌های هدفمند، ترسیم اکوسیستم کسب‌وکار منطقه‌ای، و ترغیب ذهنیات نوگرایانه است.

جمشیدی (۱۳۹۷) در پژوهش خود به بازدارنده‌ها و پیش‌برنده‌های توانمندسازی زنان سرپرست خانوار پرداخت. نتایج حاکی از عواملی مانند شرایط حاکم بر جامعه زنان، تعاملات مرتبط با آن‌ها، و پیامدهای ایجادشده در این زمینه است.

رمزی و همکارانش (۱۳۹۶) در پژوهش خود به بررسی رابطه توانمندسازی و انگیزه کاری زنان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که بین توانمندسازی و انگیزه کاری زنان ارتباط معناداری وجود دارد.

کریمی (۱۳۸۷) با بررسی وضعیت اقتصادی زنان سرپرست خانوار تحت پوشش ضمن خدمت بهزیستی آیت‌الله طالقانی نشان داد درآمدهای حاصل از مستمری و درآمدهای جانبی زنان سرپرست خانوار به طور معناداری تکافوی هزینه زندگی آنان را نمی‌دهد. زنان سرپرست خانوار به طور معناداری با هزینه مسکن و درمان دچار مشکل هستند. همچنین از نظر ارتباط اجتماعی مشکلاتی دارند. فرزندان این زنان دارای مشکل پرخاشگری، گوشه‌گیری، تربیت‌پذیر نبودن هستند و به امور تحصیل بی‌توجه‌اند.

شکاری (۱۳۸۴) وضعیت سرپرستان خانوار تحت حمایت سازمان بهزیستی در شهر تهران را از چند بعد مطالعه کرد: بعد اقتصادی (وضع درآمد، مهم‌ترین مبلغ درآمد، میزان هزینه، اشتغال، مالکیت خانه، میزان تقریبی پس‌انداز خانواده)، بعد فرهنگی (وضع سواد،

نحوه گذراندن اوقات فراغت، پرخاشگری، پایبندی مذهبی، انسجام خانوادگی، مشارکت جویی)، بعد اکولوژیک (مالکیت خانه، میزان اجاره بها، عمر ساختمان محل سکونت، مساحت واحد مسکونی).

محمدی (۱۳۸۷) در مطالعه خود مشکلات زنان سرپرست خانوار را بدین ترتیب نشان داد: نداشتن منبع ثابت درآمد، نداشتن مسکن مستقل، احساس کمبود مرد در خانه. جعفری و محمدی (۱۳۸۵) در بررسی زنان سرپرست خانواده در شهر کرمان نشان دادند ۹۸ درصد آنان دچار فقر مالی اند، ۵۹ درصد فاقد شغل اند، ۵۹ درصد مشکل مسکن دارند و به همین میزان دچار مشکلات مربوط به فرزند دانش آموز هستند، و ۳۷ درصد فاقد مهارت شغلی اند.

هان^۱ و همکارانش (۲۰۱۹) در پژوهش خود به توانمندسازی زنان به ویژه زنان روستایی پرداختند. نتایج نشان داد دسترسی به درآمد سبب افزایش امنیت و توانمندسازی زنان می شود. ملو و اشمینک (۲۰۱۷) در پژوهش خود به توانمندسازی زنان به ویژه در مسائل اقتصادی پرداختند و نشان دادند این توانمندسازی منجر به اداره سازگارانۀ خانواده می شود. پادول^۲ و دی آرگیو (۲۰۱۷) در پژوهش خود به بررسی توانمندسازی زنان با توجه به تحولات دموگرافیک و سیاسی پرداختند و نشان دادند نقش زنان در تصمیم گیری ها افزایش یافته است.

مولا^۳ (۱۹۹۸ - ۲۰۰۰) در پژوهشی با عنوان «توانمندسازی بر اساس آموزش و حمایت از والدین ایرانی مهاجر» به بررسی توانمندسازی به صورت آموزشی و از طریق ۸۳ برنامه رادیویی برای والدین ایرانی مهاجر در سوئد و کانادا پرداخت. نتایج نشان داد با افزایش سطح آگاهی والدین از مبانی نظری روان شناختی و تربیتی در خصوص مهاجرت و زندگی خانوادگی، ارتباط زن و مرد، فرزندان طلاق، اختلاف بین نسلی، قدرت و خانواده، و ... سازگاری خانواده ها افزایش و مشکلات آن ها کاهش می یابد.

1. Han
2. Paudel
3. Mola

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد تمرکز بر توانمندسازی زنان سرپرست خانوار نیازمند شناسایی مشکلات آنها در زمینه‌های مختلف است تا بتوان بر اساس حوزه‌های مختلف مشکلات و چالش‌ها زمینه‌های توانمندسازی آنان را در قالب راهکارها و راهبردهایی مشخص به انجام رساند که این رویکرد چارچوب نظری مناسبی برای طراحی الگوی توانمندسازی زنان سرپرست خانوار فراهم می‌کند.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر نوع داده‌ها یک پژوهش آمیخته محسوب می‌شود. زیرا هم در زمره روش‌های کمی و هم روش‌های کیفی قرار دارد و به صورت توأم از هر دو روش استفاده شده است که طی آن ابتدا به کمک روش کیفی مدل توانمندسازی زنان سرپرست خانوار طراحی شد و سپس با کمک داده‌های کمی مدل برازش یافت.

جامعه و نمونه پژوهش

بخش کیفی

الف) زنان سرپرست خانوار، که مورد حمایت کمیته امداد امام خمینی (ره) قرار دارند و تعداد آنها بر اساس اعلام کمیته امداد ۱۰۲۸۴۸۴ نفر است، به صورت هدفمند و غیرتصادفی انتخاب شدند. از تعداد معرفی شده و آمار ارائه شده تعداد ۱۱۵ نفر به عنوان نمونه و به صورت هدفمند انتخاب و از ۷ استان مختلف کشور مورد بررسی و مصاحبه قرار گرفتند. گفتنی است در این بخش از گروه کانونی استفاده شد و موضوعات مورد نظر به بحث و بررسی گذاشته شد. در هر گروه کانونی بین ۱۰ تا ۲۵ نفر از افراد حدود ۳ ساعت موضوع را از زوایای مختلف بررسی کردند. این کار در بازه‌های زمانی مختلف با سقف ۳ ساعت انجام شد و با توجه به مباحث مطرح شده و تعداد اعضای شرکت‌کننده، که حداقل ۱۰ و حداکثر ۲۵ نفر بودند، ۳ ساعت به طول انجامید.

ب) سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، و مدیران کمیته امداد امام خمینی (ره) به صورت هدفمند و غیرتصادفی انتخاب شدند و با ایشان مصاحبه شد. از تعداد مشخص شده در این

بخش و گروه نیز تعداد ۲۶ نفر به عنوان نمونه و به صورت هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق قرار گرفتند.

ج) متخصصان به صورت هدفمند و غیر تصادفی انتخاب شدند و با ایشان مصاحبه شد. از تعداد مشخص شده در این بخش و گروه نیز تعداد ۱۰ نفر به عنوان نمونه و به صورت هدفمند انتخاب و با آن‌ها مصاحبه شد.

بخش کمی

الف) آخرین آمار و تعداد زنان سرپرست خانوار مورد حمایت کمیته امداد امام خمینی^(۵) از کمیته اخذ و نمونه مورد مطالعه بر اساس فرمول حجم نمونه کوکران^۱ به صورت نمونه‌گیری چندمرحله‌ای (خوشه‌ای تصادفی) انتخاب شد. از تعداد مشخص شده بر اساس فرمول کوکران و با در نظر گرفتن حداکثر واریانس (پراکندگی و گوناگونی) $(s^2=0/25)$ ، فاصله اطمینان ۹۹ درصد $(z=۲,۵۸)$ ، و خطای مجاز ۱ درصد $(d=0/01)$ تعداد ۱۵۰۰ نفر به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای^۲ انتخاب شد. در این زمینه، استان‌های کشور بر اساس موقعیت جغرافیایی به ۹ خوشه اصلی (شمال، جنوب، غرب، مرکز، شمال غرب، شمال شرق، جنوب شرق، جنوب غرب) تقسیم شدند و از هر خوشه یک استان به عنوان نمونه انتخاب شد.

ب) سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، و مدیران کمیته امداد امام خمینی^(۵) بر اساس حجم نمونه کوکران به صورت نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند و داده‌های کمی از طریق پرسشنامه گردآوری و حجم نمونه ۱۹۳ نفر تعیین شد.

ابزار پژوهش: در بخش کیفی از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و در بخش کمی از

ابزار پرسشنامه استفاده شد که در ادامه توضیح داده می‌شود.

پرسشنامه توانمندسازی زنان سرپرست خانوار: به منظور جمع‌آوری داده‌های بخش کمی پژوهش از یک پرسشنامه استفاده شد که برای دو گروه از مخاطبان متناسب‌سازی شد. پرسشنامه زنان سرپرست خانوار شامل دو بخش کلی مشکلات و راهکارها و پرسشنامه ویژه

1. $n = \frac{z^2 \sigma^2}{d^2}$

2. cluster sampling

مدیران شامل سه بخش کلی مشکلات و راهکارها و راهبردها بود. به منظور بررسی روایی ابزار از روایی محتوایی استفاده شد و سؤالات پرسشنامه بر اساس نظر آنها تدوین و اصلاح و تکمیل شد. به منظور بررسی قابلیت اعتماد پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج جدول ۱ گویای آن است که پایایی مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات از حداقل ۰/۶۰ (مشکلات بهداشتی - پزشکی) تا حداکثر ۰/۷۹ (مشکلات فرهنگی) در تغییر است. در پرسشنامه راهکارها حداقل پایایی به ۰/۶۴ (توانمندسازی خانوادگی) و حداکثر پایایی به ۰/۸۲ (توانمندسازی فردی) تعلق دارد. در ضمن، در بخش عوامل پایایی عامل توانمندسازی با ۰/۸۹ و عامل خانوادگی با ۰/۷۲ به ترتیب بیشترین و کمترین هستند. در مجموع پایایی پرسشنامه با توجه به مقادیر آلفای محاسبه شده مورد تأیید است. بررسی پرسشنامه مدیران نیز گویای قابلیت اعتماد پرسشنامه بود. نتایج جدول ۱ گویای آن است که پایایی مؤلفه‌های پرسشنامه مشکلات از حداقل ۰/۷۵ (مشکلات رفاهی) تا حداکثر ۰/۸۹ (مشکلات جامعه‌شناختی و مالی) در تغییر است. در پرسشنامه راهکارها حداقل پایایی به توانمندسازی خانوادگی (۰/۸۴) و حداکثر پایایی به توانمندسازی اقتصادی (۰/۹۱) تعلق دارد. در بخش راهبردها حداقل پایایی به راهبردهای قانونی (۰/۷۲) و حداکثر پایایی به توانمندسازی فراسازمانی - بین‌سازمانی (۰/۹۴) تعلق دارد. در ضمن، در بخش عوامل پایایی عامل مشکلات اقتصادی با ۰/۸۹ و عوامل توانمندسازی و راهبردها با ۰/۹۵ به ترتیب کمترین و بیشترین هستند. در مجموع پایایی پرسشنامه با توجه به مقادیر آلفای محاسبه شده مورد تأیید است.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش با تمرکز بر هدف پژوهش در دو بخش کیفی و کمی تنظیم شد. در بخش کیفی به مصاحبه‌های عمیق و استخراج کدها و مفاهیم از آنها پرداخته شد که در ادامه می‌آید. در این بخش کدهای استخراج شده از مصاحبه‌ها بر اساس عوامل اصلی، عوامل فرعی، و مؤلفه‌ها ارائه می‌شود (گفتنی است در بیشتر موارد کدها عیناً از متن مصاحبه‌ها احصاء شده و بنابراین با همان بیانی که افراد بیان کرده‌اند آورده شده است). جدول ۱ شامل مشکلاتی است که نیازمند ایجاد توانمندسازی هستند.

جدول ۱. مشکلات (زمینه‌های توانمندسازی)

مقوله‌ها	مفاهیم	کدهای استخراج شده
مشکلات فردی	زیادگی	یأس و ناامیدی (حاصل از عدم توانایی در رفع نیازهای خود و فرزندان)، عدم ابراز وجود به خاطر شرایط خاص، ترور شخصیت (توسط دیگران)، اضطراب، فشار روحی، مشکلات اعصاب و روان، افسردگی، فشار حاصل از روی پای خود ایستادن، پراسترس بودن ایفای نقش هم‌زمان مادری و پدری، نیاز داشتن به یک شریک و همدم، نداشتن امید به آینده، خودباوری پایین، احساس درماندگی ناشی از شکست‌های مختلف، سرخوردگی عاطفی ناشی از فقدان همسر، نیاز به یک پشتیبان عاطفی، نداشتن تعادل روحی و روانی، زیر پا گذاشتن برخی عواطف مادرانه برای ایفای برخی از نقش‌های پدرانه، داشتن خلأ عاطفی
	مهارت‌ها	فدا کردن خود برای فرزندان و عدم مهارت تعادل در توجه به خود و خانواده، عدم توجه به نیازهای مربوط به وجود همسر به دلیل مشکلات زیاد، رشد فردی، تعریف کوتاه‌مدت اهداف، تفرکات کوتاه‌مدت، دچار شدن به روزمرگی، روشن نبودن آینده، نگرش نادرست به ازدواج مجدد، نیاز به کسب مهارت‌های شغلی، عدم شناخت حقوق اجتماعی، عدم مهارت جهت دفاع از حقوق خود، مهارت پایین در مدیریت خانواده، نیاز به مهارت تغییر نگرش در زمینه مشارکت جهت رفع نیازها، تربیت شدن صرفاً برای خانه‌داری، نداشتن قابلیت‌های فرهنگی، نداشتن قابلیت‌های اجتماعی، نداشتن قابلیت‌های اقتصادی، نیاز به کسب مهارت در زمینه تربیت فرزندان، آموزش در زمینه مدیریت اوقات فراغت، بی‌سوادی، ضعف در مباحث اعتقادی و مذهبی، نداشتن فکر اقتصادی
مشکلات خانوادگی	تربیت	ممانعت خانواده زن سرپرست جوان از سر کار رفتن او، عدم توانایی در پاسخگویی به مشکلات فرزندان، نداشتن استقلال خانواده‌هایی که نزد پدر و مادر زندگی می‌کنند، ناتوانی مادر در تشویق فرزندان در امور تحصیلی، تغییر سبک زندگی و نیازهای فرزندان، کم شدن ارتباطات خانوادگی، سرپیچی فرزندان از خواست و دستور مادر، خلأ وجود پدر برای فرزندان، ارتباط سخت مادر با فرزندان ذکور، دوستان ناباب فرزندان ذکور، مقصر دانستن پدر و مادر از سوی فرزندان بابت همه مشکلات، نامناسب بودن رابطه فرزندان با پدر به‌ویژه در خانواده‌های مطلقه، بی‌کاری فرزندان و آثار نامطلوب تربیتی، سطح توقع بالای فرزندان از مادر، عدم حمایت خانواده‌ها در مشکلات از زن سرپرست، تألمات ناشی از زندگی قبلی، مشکلات حقوقی با اعضای خانواده همسر سابق، تلاش خانواده همسر سابق برای جدا کردن فرزندان از مادر، احساس حقارت فرزندان در جامعه، دعوی فرزندان بر سر غذا یا هر چیز کوچکی، بهانه‌گیری فرزندان کوچک برای نبود پدر (فوت‌شده)، توقع داشتن یک اتاق مخصوص به خود از سوی فرزندان، توقع داشتن جایی برای بازی در منزل، عدم پرس‌وجوی پدر از احوال فرزندان (مطلقه و متارکه)، عدم حمایت فرزند از سوی پدر (مطلقه و متارکه)، فشار خانواده برای ازدواج مجدد با وجود عدم توانایی جسمی، فشار پسر بزرگ برای فروختن خانه و دادن سهم‌الارث او، مزاحمت‌های شوهر و مادر شوهر سابق برای زن سرپرست، سرزنش شدن خود و فرزندان به وسیله خانواده، عدم اجازه خانواده برای حضور در دوره‌های آموزشی و اجتماع (خودسرپرست جوان)، عدم حمایت فرزندان سرسامان‌گرفته از مادر، گوشه‌گیر بودن فرزندان، سربازی فرزندان ذکور، نبود خواستگار خوب و مناسب برای ازدواج، سربار تلقی شدن زنان سرپرست از طرف خانواده، حمایت کم خانواده همسر، مفقود بودن نقش پدر در خانواده، درگیر نبودن اطرافیان در مشکلات زنان سرپرست، درگیری‌های حقوقی با همسر سابق یا خانواده همسر، نیازهای در حال رشد خانواده همراه با تغییر و پیچیدگی جامعه، روابط نهم‌چندان محکم و پایدار با خانواده، وضعیت خانوادگی نامتعادل، ایجاد مشکل برای فرزندان در نبود مادر در خانه، طرد شدن زن سرپرست از سوی خانواده، دلسردی تحصیلی برای فرزندان حاصل از عدم تشویق آن‌ها، نیاز داشتن فرزندان به مشاوره تحصیلی، تشویق فرزندان در مدارس بدون در نظر گرفتن شأن آن‌ها، افت تحصیلی فرزندان، ترک تحصیل فرزندان
	نیابت‌ها	بیماری شایع زنان سرپرست (پوکی استخوان، قلب، اعصاب، کلیه، چشم، سردرد)، داشتن فرزند هموفیلی، داشتن فرزند با بیماری خاص (تزریق خون آلوده به فرزند بیمار)، عدم حمایت کمیته از فرزند هموفیلی، عمل‌های متعدد جراحی بر زن سرپرست خانوار و عدم توانایی کار، مشکلات بستری بودن فرزند در بیمارستان، مشکلات بینایی (کار زیاد از چشم‌ها کشیدن)، مشکلات پزشکی خانواده (مثلاً نابینا بودن پدر)، داشتن فرزند مبتلا به بیماری صرع

ادامه جدول ۱. مشکلات (زمینه‌های توانمندسازی)

مقوله‌ها	مفاهیم	کدهای استخراج شده
مشکلات اجتماعی	مشکلات اجتماعی	مشکلات ناشی از نبود مرد در موقع انعقاد اجاره، دید بد مردم به زنان مطلقه و بیوه، دید بد مردم به کمیته امداد، تهمت صیغه شدن به زنان سرپرست، مشکلات ناشی از حضور مردان در بازدیدهای کمیته از منزل، سربار دانستن زنان سرپرست از طرف جامعه، عدم خواستگاری از دختر به خاطر پیشینه معتاد بودن پدر، انگشت‌نما شدن در جامعه، محدودیت برای بیرون رفتن و پارک بردن فرزندان به خاطر حرف مردم، عدم استخدام زنان مطلقه و همسر زندانی، دید خاص جامعه به زنان سرپرست خانوار، فرهنگ نادرست جامعه درباره ازدواج مجدد، نگاه ترحم‌آمیز جامعه به زنان سرپرست، نگاه تحقیرآمیز جامعه به زنان سرپرست
		کم شدن ارتباطات اجتماعی، نبود امنیت اجتماعی، نبود امنیت در منزل به خاطر حضور دزدان، محدود شدن در جامعه، نداشتن اعتماد به کسی، آسیب‌پذیری در برابر سوءاستفاده‌های دیگران، نبود محیط‌های شغلی امن، بالا بودن احتمال سوءاستفاده از زنان سرپرست، مواجهه با خواسته‌های نامشروع از سوی مردان (عدم امنیت بدنی یا جسمانی)، طرد شدن از سوی دوستان، طرد شدن از سوی همسایگان، نداشتن کار آبرومندانه
مشکلات اقتصادی	مشکلات اقتصادی	عدم توانایی مالی در ایجاد شرایط ازدواج پسران، فروش زیورآلات دختر برای امرار معاش، دغدغه تأمین اجاره‌بهای منزل، حذف شدن بن‌ها، عدم توانایی در بازپرداخت وام‌های دریافتی، کم بودن وام جهیزیه، کم بودن حقوق کمیته، بی‌کاری، تأمین هزینه رفت‌وآمد، نداشتن بودجه برای شرکت در کلاس‌ها، چک برگشتی همسر فوت‌شده، هزینه‌های بالای ویزیت پزشکان، هزینه‌های بالای دارویی، ناتوانی در پرداخت شهریه دانشگاه فرزندان، پرداخت با تأخیر کمک‌هزینه تحصیلی دانشجویان از طرف کمیته، پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی دانشجویان از طرف کمیته با شرط بازپرداخت آن، عدم پرداخت منظم و ماهیانه مقرری از سوی حامیان، نداشتن حامی برای فرزندان بزرگ در طرح اکرام، نداشتن سرمایه اولیه، ندادن بسته‌های هدیه برای عید، ناتوانی در تأمین هزینه خرید مسکن مهر، نداشتن کار ثابت، نداشتن پول ودیعه مسکن، ندادن حقوق به فرزندان با سنی بیشتر از حد مجاز در عین بی‌کار بودن، بی‌نظمی در پرداخت حقوق کمیته، ندادن کمک مالی و ودیعه برای تهیه مسکن و پوشاک و تأمین معیشت، عدم توانایی در بازپرداخت وام‌های دریافتی
		نبود امکانات مناسب برای تربیت فرزندان، مسکن، اجاره‌نشینی، مسافرت نرفتن، نداشتن وسایل اولیه زندگی، نیاز فرزندان به کامپیوتر، تحویل مسکن بدون انشعابات از سوی کمیته، نیاز خانه به تعمیرات، نداشتن بیمه تأمین اجتماعی، زندگی تعداد زیادی در یک اتاق کوچک و نور

در جدول ۲ راهکارهای توانمندسازی در پاسخ به مشکلات و زمینه‌های توانمندسازی، که در جدول ۱ بیان شد، می‌آید. بر اساس این راهکارها که در سطح زنان سرپرست خانوار و کاملاً عملیاتی مطرح شده می‌توان به توانمندسازی زنان سرپرست خانوار مبادرت ورزید. در جدول ۳، راهبردهای سازمانی و فراسازمانی آمده است که می‌تواند در خدمت توانمندسازی زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امام خمینی (ره) قرار گیرد. این راهبردها بیشتر با دیدگاه سازمانی و فراسازمانی در نظر گرفته شده است که معطوف به سازمان کمیته امداد امام خمینی (ره) و سایر متولیان و سازمان‌های مرتبط است.

جدول ۲. راهکارهای توانمندسازی

توانمندسازی فردی	<p>امکان ادامه دوره‌های آموزشی در سطوح پیشرفته‌تر، آموزش مهارت‌های زندگی و چگونگی زیستن، اجرای دوره‌های مرتبط با بهداشت روانی، آموزش دختران جامعه در ارتباط با مشکلات آینده، افزایش مهارت حل مسئله، آموزش مدیریت جذابیت برای دختران روستایی، مشاوره‌های تخصصی پیش از ازدواج، الگوسازی از طریق همگان موفق، ارتقای سطح سواد، مشاوره رفتاری، آموزش جسارت‌ورزی، افزایش مهارت‌های مدیریتی، افزایش اعتمادبه‌نفس، افزایش عزت‌نفس، دادن امتیازات خاص بهداشتی- پزشکی، طرح غربالگری برای پیشگیری از مشکلات، بالا بردن اطلاعات دینی، فراهم آوردن شرایط ادامه تحصیل خود، کمک در افزایش قدرت تصمیم‌گیری، برگزاری نمایشگاه از دستاوردهای خود افراد، آموزش مهارت‌های اجتماعی، آموزش مهارت‌های بازاریابی، حضور افراد همگن در اردوها، ارائه بسته‌ها و مشوق‌های بیشتر برای ازدواج مجدد</p>
توانمندسازی خانوادگی	<p>فراهم آوردن شرایط ادامه تحصیل فرزندان، حمایت از فرزندان دانشجو، حمایت از مادران دارای فرزندان با بیماری‌های خاص، آماده کردن و توجیه اطرافیان برای ازدواج مجدد زن سرپرست، مشاوره خانوادگی، ترتیب دادن اردو برای خانواده‌ها و فرزندان که در آموزش‌ها موفق بوده‌اند، ایجاد شغل برای فرزندان، برگزاری جنگ‌های شادی، برگزاری جشنواره برای زنان سرپرست موفق و فرزندان آن‌ها</p>
توانمندسازی اجتماعی	<p>آگاه‌سازی و استفاده از ظرفیت جامعه برای مدرسانی به زنان سرپرست خانوار و کمک‌پذیری آنان به‌ویژه در مورد فرصت‌های شغلی، توجه به ملاحظات دینی و فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی در طراحی برنامه‌ها و خدمات با توجه به نیاز زنان سرپرست خانوار، تغییر نگرش جامعه نسبت به زنان سرپرست و دیدگاه خود آن‌ها به نقش و جایگاه خودشان، ترویج فرهنگ ازدواج مجدد زنان سرپرست خانوار در جامعه و میان زنان سرپرست خانوار</p>
توانمندسازی اقتصادی	<p>افزایش حقوق، بیمه کردن همه زنان تحت پوشش بدون محدودیت سنی، ایجاد کارگاه‌هایی برای اشتغال زنان سرپرست، دادن فرصت شش ماهه بعد از دادن وام، مرتب پرداخت کردن حقوق، پرداخت به‌موقع عیدی، دادن وام‌های ضروری تا سقف یک میلیون تومان، دادن وام بلاعوض تا سقف پانصد هزار تومان، سرمایه‌گذاری در مسکن مهر، وام خوداشتغالی، وام خودکفایی، وام ودیعه مسکن، وام توان‌افزایی، ایجاد اشتغال، ایجاد ظرفیت‌های استخدامی برای زنان سرپرست، کمک نقدی، طرح اکرام، طرح محسنین، پرداخت کمک‌هزینه ازدواج پسرها، تأمین جهیزیه دخترها، کمک‌های مالی به خانواده‌هایی که بیمار دارند، حرفه‌آموزی، افزایش کمک‌های غیرنقدی، گسترش بیمه‌های اجتماعی شهری و روستایی</p>

راهکارها

جدول ۳. راهبردهای توانمندسازی

مشارکت دادن زنان در تصمیم‌های مربوط به خود، تأسیس واحد تجهیزیه برای تأمین تجهیزیه
 تأسیس واحد مسکن (خرید، اجاره، تعمیر)، تأسیس کلینیک‌های تخصصی زنان سرپرست
 فراهم کردن خدمات تخصصی توسط کارگروه‌ها متناسب با نیازهای مخاطب، خرید خدمت از سازمان‌ها و
 نهادهای مورد نیاز، عدم قطع حمایت از زن ازدواج کرده به صورت کامل، فراهم کردن خدمات تخصصی توسط
 کارگروه‌ها متناسب با نیازهای مخاطب، شبکه‌سازی برای برقراری روابط بین زنان سرپرست موفق با سایر زنان
 سرپرست، مشارکت دادن زنان در تصمیم‌های مربوط به خود، پرورش و جذب مددکاران زن و بومی، طرح
 فرایندی خدمت و تخصصی شدن نیازها، بومی شدن قوانین و دستورالعمل‌ها، طرح مددکار خانواده برای
 توانمندسازی زنان

سازمان‌ها

استفاده از امکانات و پتانسیل‌های سازمان‌های حمایتی دیگر، تبادل اطلاعات بین سازمان‌ها، ارائه خدمات بر
 حسب تخصص و اهداف سازمان، افزایش هماهنگی و انسجام بین سازمان‌ها، تقسیم جمعیت و مشخص شدن
 حیطه مسئولیت هر سازمان، فراهم شدن فرصتی برای هم‌اندیشی، استفاده از تجارب سازمان‌های دیگر، تعریف
 رسالت‌ها بر اساس اهداف سازمان‌ها، وجود یک محوریت در سازمان‌های حمایتی، مشخص شدن سازمان‌های
 معین در سطوح قبل و حین و بعد از وقوع پدیده، ایجاد و توسعه بانک‌های اطلاعاتی، رای‌زنی با سازمان‌های
 مرتبط، ایجاد قوانینی در بعد اشتغال زنان سرپرست خانوار، ایجاد قوانینی برای رفع محدودیت سنی بیمه‌شدگان
 تأمین اجتماعی برای حل مشکل زنان سرپرست مسن، کار کردن بر نگرش و فرهنگ جامعه نسبت به زنان
 سرپرست خانوار، توجه به پیوست‌های اجتماعی در همه طرح‌ها، آموزش‌های غیرحضور برای بالا بردن
 فرهنگ، فرهنگ‌سازی در زمینه تحت پوشش قرار دادن ایتم از سوی اهالی مناطق سنی‌نشین، آموزش آحاد
 جامعه برای مددکاری به منظور درگیر کردن مردم

سازمان‌ها

سازمان‌ها

همان‌طور که در جدول ۴ و ۵ و ۶ آورده شده، نتیجه حاصل از تحلیل کیفی پژوهش در قالب سه بخش مشکلات یا همان زمینه‌های توانمندسازی و راهکارها و راهبردها آمده است.

جدول ۴. نتایج حاصل از تحلیل کیفی پژوهش (مشکلات)

ردیف	عوامل اصلی	عوامل فرعی	مؤلفه‌ها	کدها	تعداد
۱		فردی	روانی	۱ تا ۱۸	۱۸
۲			مهارتی	۱۹ تا ۴۵	۲۷
۳		خانوادگی	تربیتی	۴۶ تا ۹۵	۴۹
۴	مشکلات		بهداشتی	۹۶ تا ۱۰۴	۹
۵		اجتماعی	فرهنگی	۱۰۵ تا ۱۱۸	۱۴
۶			جامعه‌شناختی	۱۱۹ تا ۱۳۰	۱۲
۷		اقتصادی	مالی	۱۳۱ تا ۱۵۹	۳۰
۸			رفاهی	۱۶۰ تا ۱۶۸	۹

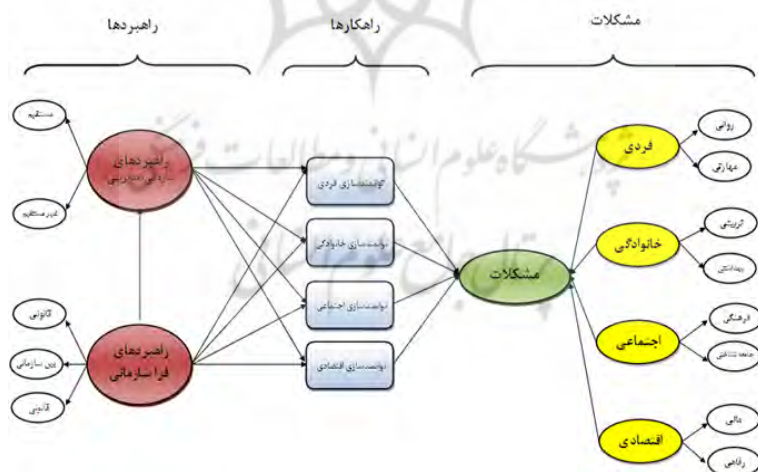
جدول ۵. نتایج حاصل از تحلیل کیفی پژوهش (راهکارها)

ردیف	عوامل اصلی	عوامل فرعی	کدها	تعداد
۹	راهکارها	توانمندسازی فردی	۱۶۹ تا ۱۹۲	۲۴
۱۰		توانمندسازی خانوادگی	۱۹۳ تا ۲۰۳	۱۱
۱۱		توانمندسازی اجتماعی	۲۰۴ تا ۲۱۵	۱۲
۱۲		توانمندسازی اقتصادی	۲۱۶ تا ۲۳۹	۲۴

جدول ۶. نتایج حاصل از تحلیل کیفی پژوهش

ردیف	عوامل اصلی	عوامل فرعی	مؤلفه‌ها	کدها	تعداد
۱۳	راهبردها	سازمانی	مستقیم	۲۴۰ تا ۲۴۸	۹
۱۴		(مدیریتی)	غیر مستقیم	۲۴۸ تا ۲۵۳	۵
۱۵	راهکارها	فراسازمانی	قانونی	۲۶۱ تا ۲۶۲	۲
۱۶		اجتماعی	بین سازمانی	۲۴۹ تا ۲۶۰	۱۲
۱۷		سازمانی	اجتماعی	۲۶۳ تا ۲۶۷	۵

با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه، مدل بخش کیفی تدوین شد که شامل سه بخش کلیدی مشکلات، راهکارها، و راهبردهای توانمندسازی زنان سرپرست خانوار است.

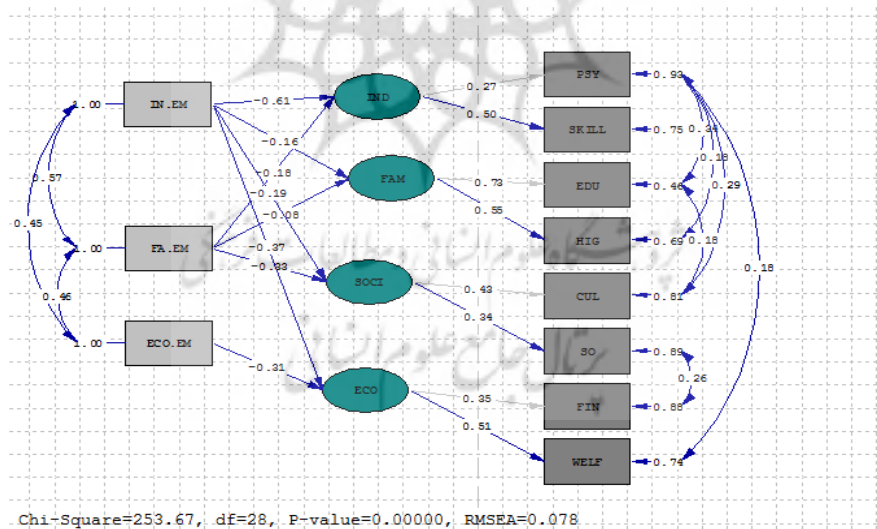
شکل ۱. مدل مفهومی بخش کیفی

یافته‌های بخش کمی

جهت بررسی مدل، از روش الگویابی معادلات ساختاری و نرم‌افزار لیزرل استفاده شد. بررسی شاخص‌های برازندگی مانند نسبت مجذور خی به درجه آزادی (χ^2/df)، شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص برازندگی افزایشی (IFI)، جذر میانگین مجذورات خطای تقریب (RMSEA)، شاخص برازندگی هنجار شده (NFI)، و شاخص نیکویی برازندگی تطبیقی (AGFI) نشان می‌دهند مدل از برازش نسبتاً خوبی با داده‌ها برخوردار است (جدول ۷ و نمودار ۱).

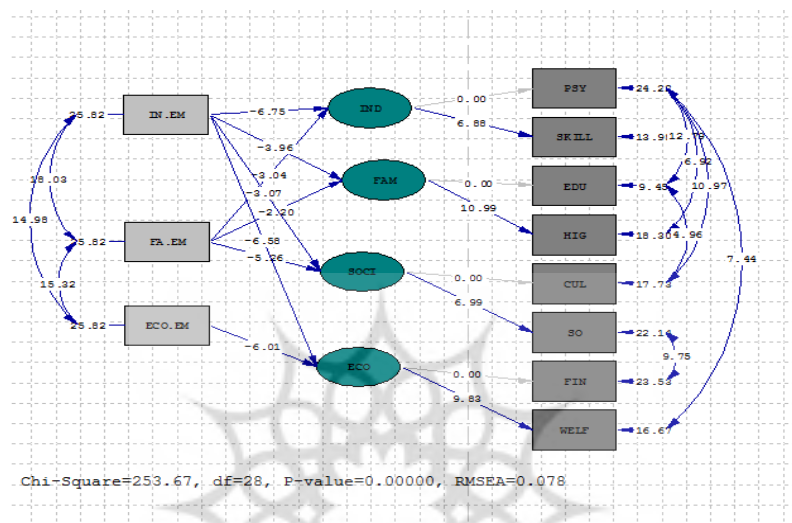
جدول ۷. شاخص‌های برازش مدل

شاخص برازندگی	χ^2/df	SRMR	AGFI	GFI	RMSEA	NFI	NNFI	IFI
دامنه پذیرش مقدار محاسبه شده	1- 5	>0.05	>0.9	>0.9	<0.08	>0.9	>0.9	0 - 1
	۱/۵۲	۰/۰۳۴	۰/۹۵	۰/۹۰	۰/۰۵۸	۰/۹۸	۰/۹۹	۰/۹۹

نمودار ۱. مدل معادلات ساختاری توانمندسازی زنان سرپرست خانوار (ضرایب مسیر)

جهت بررسی معنادار بودن روابط بین متغیرها از آماره آزمون t یا همان t -value استفاده شد. به منظور بررسی معناداری در سطح خطای ۰/۰۵ اگر میزان مقادیر حاصله با آزمون t -value از $\pm ۱,۹۶$ و در سطح خطای ۰/۰۱ از $\pm ۲,۵۸$ بزرگتر محاسبه شود، رابطه معنادار است.

نمودار ۲. مدل معادلات ساختاری توانمندسازی زنان سرپرست خانوار (مقادیر تی)

بر اساس نتایج نمودار ۲ فوق ملاحظه می‌شود که همه ضرایب محاسبه شده در مدل اصلاح شده معنادارند ($t > ۲$). در ضمن نتایج جدول ۷ گویای آن است که مدل به دست آمده از شاخص‌های انطباقی خوبی برخوردار است و شاخص‌های برازش مناسب بودن الگو را نشان می‌دهد. مقدار RMSEA برابر با ۰/۰۷۸ است که میزان قابل قبولی در برازش الگو تلقی می‌شود. سایر شاخص‌های برازندگی - مانند NFI، CFI، AGFI، GFI- نیز با مقادیری نزدیک به ۱ شاخص‌های مطلوب برازندگی الگو تلقی می‌شوند. بر اساس الگوی معادله ساختاری، همه ضرایب در مدل اصلاح شده معنادار ($t > ۲$) و همه ضرایب حاصل شده منفی هستند. به عبارت دیگر همه توانمندسازهای موجود در مدل منجر به کاهش مشکلاتی می‌شوند که بر آنها تأثیر دارند. در ضمن نتایج گویای آن است که مشکلات فردی و خانوادگی بیشترین تأثیر را به ترتیب از توانمندسازی فردی و بعد از آن

از توانمندسازی خانوادگی می‌پذیرند. مشکلات اجتماعی نیز بیشترین تأثیر را به ترتیب از توانمندسازی خانوادگی و سپس توانمندسازی فردی می‌پذیرد. همچنین مشکلات اقتصادی به ترتیب از توانمندسازی خانوادگی و توانمندسازی اقتصادی تأثیرپذیر است.

بحث و نتیجه

پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی توانمندسازی زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) انجام شد. ضرورت و نتایج پژوهش حاضر در پژوهش‌هایی از جمله پژوهش کریمی (۱۳۸۷)، شکاری (۱۳۸۴)، محمدی (۱۳۸۷)، مولا (۲۰۰۰)، و سایر پژوهشگران مورد تأکید بوده است. یافته‌های پژوهش به شناسایی چهار گروه مشکلات این زنان کمک کرد که هر یک از این مشکلات منبث از وضعیت سرپرستی خانوار است.

اولین گروه مشکلات فردی هستند که به خود زن سرپرست خانوار مربوط است و بر حالات روحی، افکار، اندیشه‌ها، و مهارت‌های او تمرکز دارد و می‌تواند منشأ ایجاد مشکلات و نیازهایی برای او شود. مشکلات فردی مهم‌ترین مشکلاتی هستند که زنان سرپرست خانوار با آن مواجه اند و اولین قدم برای توانمندسازی آنان بر توانمندسازی فردی آن‌ها متمرکز است.

بعد دیگر مشکلات مسائل خانوادگی هستند؛ مشکلاتی که در خانواده زن سرپرست (فرزندان، اقوام نزدیک، و ...) درباره مسائل اعتقادی و تربیتی و بهداشتی وجود دارد. این یافته‌ها نیز در پژوهش‌های مختلف مورد تأیید و پژوهش قرار گرفته است که در پژوهش‌هایی همچون پژوهش مولا (۲۰۰۰) و جعفری و محمدی (۱۳۸۵) نیز به آن‌ها اشاره شده است.

بعد دیگر مشکلات اجتماعی است. این مشکلات مسائلی هستند که در محیط پیرامون وجود دارد و زندگی زن سرپرست خانوار را تحت تأثیر قرار می‌دهد و منشأ ایجاد مشکل برای وی می‌شود.

آخرین بعد مشکلاتی که زنان سرپرست خانوار با آن مواجه اند مشکلات اقتصادی است؛ شامل تنگناها و محدودیت‌های مالی و کمبودها در زمینه رفع احتیاجات و الزامات

مادی خود و خانواده، که زن سرپرست خانوار را با مشکلات جدی روبه‌رو می‌کند. پژوهش‌های متعددی بر وجود چنین مشکلاتی صحه گذاشته است (کریمی ۱۳۸۷؛ شکاری ۱۳۸۴؛ محمدی ۱۳۸۵؛ جعفری و محمدی ۱۳۸۵).

بعد دیگر مدل توانمندسازی زنان سرپرست خانوار راهکارهایی هستند که در قالب چهار توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی، فردی، خانوادگی مطرح شده‌اند. زنان سرپرست خانوار به طور معمول با چالش‌هایی در این زمینه‌ها مواجه‌اند که توانمندسازی آن‌ها امکان پاسخ به این چالش‌ها را به شکل مناسب‌تری فراهم می‌کند.

راهبردهای فراسازمانی و راهبردهای درون‌سازمانی از دیگر ابعاد شناسایی شده در مدل پژوهش حاضر هستند که به اقدامات قابل انجام دادن در داخل و خارج کمیته امداد امام خمینی^(۶) اشاره دارند. این راهبردها به طور طبیعی سازمان را برای پشتیبانی و تسهیل‌گری بهتر آماده می‌کنند. علاوه بر آن راهبردهای فراسازمانی به استفاده از منابع خارج سازمانی می‌پردازد و امکان استفاده از ظرفیت‌های فراسازمانی را به وجود می‌آورد.

پیشنهاد

بر اساس نتایج پژوهش حاضر، پیشنهادهایی برای جامعه هدف قابل تصور است که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. این پیشنهادها بیشتر بر راهبردها و راهکارهای توانمندسازی متمرکز است که در تعامل فکری با صاحب‌نظران و از درون اجزای مدل پژوهش استخراج شده است تا ضمن عملیاتی بودن از دقت کافی برخوردار باشد:

- اولین پیشنهاد معطوف به توانمندسازی اقتصادی است. توانمندسازی اقتصادی با اولویت ۱. افزایش جهیزیه دختران، ۲. حمایت از زنان سرپرست خانواری که دارای فرزند یا فرزندان با بیماری‌های خاص‌اند، ۳. پرداخت به‌موقع مستمری، ۴. افزایش مستمری، ۵. پیدا کردن حامی برای فرزندان زنان مطلقه، ۶. سرمایه‌گذاری امداد در مسکن مهر، ۷. بیمه کردن همه زنان تحت پوشش بدون محدودیت سنی، ۸. ایجاد کارگاه‌های تولیدی برای اشتغال زنان سرپرست می‌تواند در خدمت زنان سرپرست خانوار درآید.

- توانمندسازی اجتماعی با اولویت ۱. آگاه‌سازی مردم و استفاده از ظرفیت جامعه برای مدد‌رسانی به زنان سرپرست خانوار، ۲. توجه به ملاحظات دینی و فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی در طراحی برنامه‌ها و خدمات ارائه‌شده، ۳. تغییر نگرش جامعه به زنان سرپرست، ۴. ترویج فرهنگ ازدواج مجدد زنان سرپرست خانوار قویاً توصیه می‌شود.
- توانمندسازی فردی با اولویت ۱. معرفی زنان موفق سرپرست خانوار (ارائه الگو) و شنیدن تجارب از زبان آن‌ها، ۲. آموزش مهارت‌های اقتصادی (مانند ایجاد مشاغل خانگی، مدیریت دخل و خرج، و ...)، ۳. بالا بردن آگاهی‌های دینی از طریق دوره‌های آموزشی، ۴. ارائه راهنمایی و مشاوره‌های تخصصی (روان‌شناختی، تربیتی، حقوقی، اقتصادی، و ...)، ۵. برگزاری دوره‌های آموزشی به منظور افزایش عزت‌نفس و ابراز وجود، ۶. آموزش مهارت‌های اجتماعی، ۷. آموزش مهارت حل مسئله و تصمیم‌گیری، ۸. برگزاری اردو و شرکت زنان سرپرست خانوار دارای شرایط مشابه پیشنهاد می‌شود.
- توانمندسازی خانوادگی با اولویت ۱. فراهم آوردن شرایط ادامه تحصیل و تقویت بنیه علمی فرزندان، ۲. برگزاری اردوهای تفریحی و جشنواره‌ها و مناسبت‌ها و برنامه‌های شاد برای خانواده‌ها، ۳. برگزاری دوره‌های آموزشی برای آشنایی با اشتغال و راه‌اندازی کسب‌وکار، ۴. ارائه آموزش‌های لازم در زمینه اشتغال فرزندان و مانند آن برای رفع چالش‌ها و مشکلات خانوادگی پیشنهاد می‌شود.
- راهبردهای توانمندسازی زنان سرپرست خانوار شامل دو گروه راهبرد اصلی است:
 ۱. راهبردهای فراسازمانی قانونی با اولویت ایجاد قوانین برای رفع محدودیت سنی بیمه‌شدگان تأمین اجتماعی برای حل مشکل زنان سرپرست مسن و ۲. ایجاد قوانین در حوزه اشتغال زنان سرپرست خانوار. راهبردهای درون‌سازمانی غیرمستقیم با اولویت ۱. پرورش و جذب مددکاران زن و بومی، ۲. اجرای طرح مددکار خانواده برای توانمندسازی زنان، ۳. بومی و منطقه‌ای شدن قوانین و دستورالعمل‌ها.

راهبردهای بین‌سازمانی با اولویت ۱. مشخص شدن سازمان‌های معین در سطوح قبل و حین و بعد از وقوع پدیده، ۲. تعریف رسالت‌های سازمان‌های معین بر اساس اهداف سازمان‌ها، ۳. ایجاد و توسعه بانک‌های اطلاعاتی، ۴. افزایش هماهنگی و انسجام بین سازمان‌های مختلف در جهت بهبود خدمت‌رسانی، ۵. وجود یک محوریت (سازمان مرجع) در سازمان‌های حمایتی که پیگیری و اقدام به آن‌ها از جانب نهادهای مسئول توصیه می‌شود. در نهایت راهبردهای درون‌سازمانی مستقیم با اولویت ۱. فراهم کردن خدمات تخصصی توسط کارگروه‌ها متناسب با نیازهای مخاطب، ۲. ایجاد راهکاری برای برقراری روابط بین زنان سرپرست موفق با سایر زنان سرپرست، ۳. تأسیس کلینیک‌های تخصصی زنان سرپرست، ۴. فراهم کردن خدمات تخصصی توسط کارگروه‌ها متناسب با نیازهای مخاطب، ۵. تأسیس واحد مسکن (خرید، اجاره، تعمیر).

پژوهش حاضر همچون سایر پژوهش‌ها با محدودیت‌هایی مواجه بوده است که از آن‌ها می‌توان اشاره کرد به دشوار بودن جمع‌آوری اطلاعات از زنان سرپرست خانوار، توزیع گسترده آن‌ها در سطح کشور و مشکلات دسترسی، درهم‌تنیدگی مشکلات و چالش‌های آنان، و کمبود راهبردها و راهکارهای دقیق در توانمندسازی آنان. پیشنهاد می‌شود از ابزارهای مختلف جمع‌آوری اطلاعات استفاده شود و با کمک سامانه‌های مجازی و کمک گرفتن از ادارات استانی این توزیع تسهیل شود. همچنین مشکلات و چالش‌های زنان سرپرست خانوار به صورت موضوعی و موردی بررسی شود. و در نهایت شناسایی راهبردها و راهکارهای متنوع در توانمندسازی زنان سرپرست خانوار بر اساس محدودیت‌ها و شرایط آن‌ها پیشنهاد می‌شود.

منابع

- جعفری مهتاش، معصومه (۱۳۸۵). «بررسی تأثیر خدمات کمیته امداد بر توانمندسازی زنان سرپرست خانوار»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- جغتایی، محمدرقی؛ فریده همتی (۱۳۸۰). «سیاست اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران.
- جمشیدی، معصومه (۱۳۹۷). نظام معنایی بازدارنده‌ها و پیش‌برنده‌های توانمندسازی زنان (مورد: زنان سرپرست خانوار تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی (ره) و اداره بهزیستی استان ایلام)، طرح پژوهشی، استانداری ایلام.
- جمشیدی، معصومه؛ حسین مهدی‌زاده (۱۳۹۸). «طراحی الگوی توانمندسازی اقتصادی زنان سرپرست خانوار در استان ایلام»، پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، ۱۲(۲)، ص ۳۹ - ۵۰.
- خسروی، زهره (۱۳۸۰). آسیب‌های روانی-اجتماعی زنان سرپرست خانواده، تهران، دهخدا.
- رضایی، فاطمه (۱۳۸۰). «بررسی مشکلات اقتصادی-اجتماعی خانواده‌های زن سرپرست تحت پوشش بهزیستی شهرستان خمین»، طرح پژوهشی.
- رمزی، ناعیه؛ مجید طاهری؛ مرتضی طالبیان؛ امیر معمارباشی (۱۳۹۶). «بررسی رابطه بین توانمندسازی با انگیزه کاری در زنان شاغل در ادارات شهرستان فردوس»، همشتمین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت، تهران، شرکت همایشگران مهر اشراق.
- شادی‌طلب، ژاله؛ معصومه وهابی؛ حسن رمزیار (۱۳۸۴). «فقر درآمدی فقط یک جنبه از فقر زنان سرپرست خانوار»، رفاه اجتماعی، ۴(۱۷)، ص ۲۲۷ - ۲۴۷.
- غفاری، مریم (۱۳۸۲). «چندنقشه بودن زنان سرپرست خانوار، فرصت‌ها و چالش‌ها»، پژوهش زنان، ۱(۵)، ص ۳۵ - ۵۸.
- فرزانه، محمد؛ جواد پورکریمی؛ میترا عزتی (۱۳۹۴). «بررسی رابطه صلاحیت‌های حرفه‌ای با توانمندی روان‌شناختی دبیران دوره متوسطه شهرستان شیروان»، پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، ۲(۸)، ص ۶۹ - ۸۸.
- قوامی، هادی (۱۳۸۴). «بررسی مقایسه‌ای زنان سرپرست خانوار خوداشتغال و زنان سرپرست

خانوار دستمزد و حقوق بگیر در نقاط شهری ایران»، *تحقیقات اقتصادی*، ۱۵(۷۲)، ص ۲۲۷ - ۲۵۷.

کتابی، محمود؛ بهجت یزدخواستی؛ زهرا فرخی راستایی (۱۳۸۲). «توانمندسازی زنان برای مشارکت در توسعه»، پژوهش زنان، ۱(۳)، ص ۵ - ۳۰.

محمدی، زهرا (۱۳۸۵). *زنان سرپرست خانوار*، انتشارات روابط عمومی شورای فرهنگی-اجتماعی زنان.

محمدی، فریبرز (۱۳۸۷). «عوامل اقتصادی و جمعیتی مؤثر بر توانمندی زنان سرپرست خانوار تحت پوشش بهزیستی استان کرمانشاه»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

References

- Almeleh, N.; Soifer, S.; Gottlieb, N., & Gutierrez, L. (1993). Women's achievement of empowerment through activism in the work place.
- Bianon, L. (1999). *Gender, Psychological Perspective*, Allan & Bacon, Boston.
- Conger, J. A. & Kannungo, R. N. (1988). "The empowerment process: Integrative theory and practice", *The academy of Management Review*, 13(3), pp. 471-482.
- Davis, C. (2010). "Role occupancy, quality and psychological distress among Caucasian and African American women Affiliation", *journal of women and social work*, 26(1), pp. 83-89.
- Farzaneh, M., Pourkarimi, J., & Ezzati, M. (2015). "Investigating the relationship between professional competencies and psychological competence of high school teachers in Shirvan", *Scientific Quarterly, Research in School and Virtual Learning*, 2(8), pp. 69-88. (in Persian)
- Fitzpatric, J.A. & Gomez, T.R. (1997). "Still cought in a trip: the continued povertization of women Affiliation", *journal of women and social work*, 12(3), pp. 316-341.
- Ghaffari, M. (2003). "Multiple plans of women heads of households, opportunities and challenges", *Women's Research Quarterly*, No. 5. (in Persian)
- Ghavami, H. (2005). "A comparative study of self-employed women heads of households and salaried and salaried female heads of households in urban areas of Iran", *Journal of Economic Research*, 15(72), pp. 227-257. (in Persian)
- Grube-Farrell, B. (2002). "Women, work an occupation al segregation in the uniformed services, Affiliation", *journal of women and social work*, 17(3), pp. 332-353.
- Han, W., Zhang, X., & Zhang, Z. (2019). "The role of land tenure security in promoting rural womens empowerment: Emprical evidence from rural China", *Land Use Policy*, 86, pp. 280-289.

- Jamshidi, M. (2018). *Semantic system of deterrents and promoters of women's empowerment (Case: Women heads of households under the support of Imam Khomeini Relief Committee and Ilam Welfare Department)*, Research project, Ilam Governorate. (in Persian)
- Jamshidi, M. & Mehdizadeh, H. (2019). "Designing a model for economic empowerment of women heads of households in Ilam province", *Journal of Agricultural Extension and Education Research*, 12(2), pp. 39-50. (in Persian)
- Joghatai, M. T. & Hemmati, F. (2001). *Social Policy*, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences. (in Persian)
- Ketabi, M., Yazdkhasti, B., & Farrokhi Rastaei, Z. (2003). "Empowering women to participate in development", *Women's Research Quarterly*, 1(3), pp. 5-30. (in Persian)
- Khosravi, Z. (2001). *Psychosocial harms of female-headed households*, Tehran, Dekhoda Publications. (in Persian)
- Kyem, P.A. K. (2004). "Power, participation, and Inflexible institutions: An Examination of the Challenges to Community Empowerment in Participatory GIS Applications", *Cartographical*, 38(3&4), pp. 5-17.
- Mc Whirter, E. (1994). *Counseling for empowerment*, Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Mello, D. & Schmink, M. (2017). "Amazon entrepreneurs: Women's economic empowerment and the potential for more sustainable land use practices", in *Women's Studies International Forum*, 65, pp. 28-36.
- Moemeka, A.A. (2000). *Development, Social Change, and Development Communication: Background and Conceptual Discussing, in development communication in action: Building understanding and Creating participation GIS*, workshop, Orono, ME, 10-13 July.
- Mohammadi, F. (2008). "Economic and demographic factors affecting the empowerment of women heads of households under the welfare of Kermanshah province", Master Thesis, Faculty of Social Sciences, University of Tehran. (in Persian)
- Mohammadi, Z. (2006). *Female-headed households*, Publications of Women's Cultural-Social Council Publications. (in Persian)
- Parsons, R.J. (2001). "Specific practice strategies for empowerment- based practice with women: A study of two groups, Affiliation", *journal of woen and social work*, 16(2), pp. 159-179.
- Paudel, J. & de Araujo, P. (2017). "Demographic responses to political transformation: Evidence of women's empowerment from Nepal", *Journal of Comparative Economics*, 45(2), pp. 325-343.
- Ramzi, N., Taheri, M., Talebian, M., & Memarbashi, A. (2017). "Investigating the relationship between empowerment and work motivation in women working in Ferdows city offices", *The Eighth International Conference on Accounting and Management*, Tehran, Mehr Ishraq Conference Company. (in Persian)
- Rezaei, F. (2001). *Investigating the socio-economic problems of female-headed households covered by the welfare of Khomein city*, Research Project. (in Persian)

- Shadi Talab, J., Wahhabi, M., & Ramziar, H. (2005). "Income poverty is only one aspect of the poverty of female-headed households", *Social Welfare Research Quarterly*, 4(17), pp. 227-247. (in Persian)
- Snehendu, B. K., Catherin, A. P., & Chickering, K. (1999). "Empowerment of women for health promotion: a meta-analysis", *Social science and medicine*, 46, pp. 1431-1460.
- Solomon, B. (1976). *Black empowerment*, New York, Columbia university press.
- Spreitzer, G. M. (1995). "Psychological empowerment in the workplace: dimensions, Measurement and validation", *Academy of Management Journal*, 38(14), pp. 42-65.
- Tehran-Jafari Mahtash, M. (2006). "Investigating the effect of relief committee services on empowerment of women heads of household", Master Thesis, Faculty of Social Sciences, University of Tehran. (in Persian)
- Wilson, P.A. (1996). "Empowerment: Community Economic Development from the inside Out", *Urban Studies*, 33, pp. 617-631.

